

Kakuzo Okakura

EL LLIBRE DEL TE

Traducció i presentació de Ricard Vela

Angle Editorial

EL LLIBRE DEL TE

EL FAR

37

Títol original:
The Book of Tea

© 2019 Ricard Vela, per la traducció i la presentació

© Pimlena (Shutterstock), per la imatge de portada

© 9 Grup Editorial, per l'edició

Angle Editorial
c. Mallorca, 314, 1r 2a B
08037 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

Primera edició: gener de 2019

ISBN: 978-84-17214-54-8

DL B 30624-2018

Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la incorporació a un sistema informàtic, ni la transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Kakuzo Okakura

EL LLIBRE DEL TE

Traducció i presentació
de Ricard Vela

Angle Editorial

Taula

- 9 El consol de la humanitat,
per Ricard Vela

EL LLIBRE DEL TE

- 31 La tassa de la humanitat
45 Les escoles del te
61 El taoisme i el zenisme
79 La sala del te
99 L'apreciació de l'art
111 Les flors
129 Els mestres del te

El consol de la humanitat

*«No trobo mai una tassa de te prou gran
ni un llibre prou llarg per sadollar-me'n.»*

C. S. LEWIS

Una llegenda estesa per tots els països asiàtics explica que Bodhidharma (en xinès, Da Mo, i en japonès Daruma), un monjo indi que es considera que va ser el primer patriarca del zen i a qui també se li atribueix la invenció del *kungfu* (o *wushu*, com en diuen allà), va arribar a la Xina cap a l'any 527 dC per divulgar-hi el budisme. I que després d'entrevistar-se amb el primer emperador Wu de Liang es va retirar a meditar durant nou anys dins d'una cova, però que en adonar-se que s'adormia es va arrencar les parpelles i les va llençar a terra. I que d'aquelles parpelles van brotar les primeres plantes del te.

O, com ho narrava literàriament el 1905 l'escriptor portuguès Wenceslau de Moraes des del Japó,

on estava establert com a diplomàtic, a *El culte del te* (en traducció de Joaquim Sala-Sanahuja):

«Segons la tradició de la gent japonesa, Daruma, el gran apòstol indi del budisme, va arribar a la Xina a començaments del segle VI de la nostra era cristiana... Segons consta, renunciant de bon grat a les efímeres alegries terrenals, Daruma féu el vot de passar la resta de la vida de genolls damunt un sòl pedregós, absort en contemplacions místiques, sense permetre's ni tan sols el simple plaer de dormir. I tants i tants anys va romandre d'aquesta manera que les cames se li van atrofiar, com és natural. I així, sense cames, només amb el cap i el tronc, embolicat en una capa de color carmesí, se'l representa avui dia... Conten, també, que, una nit, les parpelles se li van aclucar de cansament, i que el bon Daruma s'adormí, i que no despertà fins l'endemà al matí. Llavors, demanà unes tisores o algun estri semblant, es tallà ell mateix les parpelles indignes i les llançà impetuosament a terra, en un gest de despit... Les parpelles, amb aquestes, van arrelar miraculosament i van donar naixença a un airós arbust mai no vist fins aleshores, que aviat esdevingué esponerós, i les fulles del qual, posades en infusió d'aigua calenta, van resultar un remei preciós contra la son i contra el cansament

de la vetlla. S'acabava de descobrir el te; que té, doncs, l'origen a la Xina, i és cosa santa, com s'acaba de demostrar.»

Una altra llegenda, en aquest cas exclusivament xinesa, assegura que l'emperador mitològic Shen-nong, una deïtat de l'agricultura que només bevia aigua bullida per motius de salut, s'estava un dia del 2737 aC assegut al seu jardí quan un buf de la brisa va fer que una fulla de te d'un arbust silvestre anés a parar a la seva tassa d'aigua calenta. I que la infusió que en va resultar li va semblar deliciosament refrescant i plena de propietats beneficioses.

Òbviament, les dates de les dues llegendes haurien d'estar invertides per confegir una faula panasiàtica congruent sobre l'origen d'aquesta beguda tan característica de l'Orient. Però el budisme no podia arribar a la Xina tant abans de néixer, ni la propaganda xinesa podia deixar de posar una data tan allunyada per construir un relat mític i polític nacional que contrarestés aquell suposat origen religiós i estranger, encara que fos ignorant, com se'ns aclareix en aquest mateix llibre, que la infusió de les fulles del te és un tipus de preparació moderna que només apareix a la Xina durant la dinastia Ming (1368-1644), i al Japó cap a mitjan segle XVII. Però

aquesta impossibilitat de casar relats antagònics ens informa, de fet, de la gran importància del te en la història, la cultura, l'economia i fins i tot la geopolítica de la regió. Perquè aquestes fulles de *Camellia sinensis* no només recorren tota la història de l'Àsia com un símbol espiritual i cultural, sinó també com un element antropològic emblemàtic i, més tard, com un actiu comercial de primer ordre arran de la seva difusió a Europa i a la resta del món.

Perquè no només va haver-hi guerres del te, reals o ideològiques, entre nacions de l'Àsia oriental, sinó també, més endavant, amb les potències occidentals i fins i tot entre elles. Quan, cap al 1820, l'economia de la Xina era la primera del món pel seu volum, els britànics necessitaven desesperadament equilibrar una balança comercial molt negativa a causa de la gran demanda de te xinès, i això va donar lloc a un nou i puixant comerç de l'opi i a les dues grans guerres de l'opi de mitjan segle XIX. I, curiosament, a l'altra banda del planeta, prefigurant els dos grans gegants contemporanis, se sol afirmar que la Revolució Americana va començar el 1773, quan el parlament britànic va promulgar una llei per mantenir el monopoli del te al nou món en detriment de la llibertat de comerç de les colònies i dels seus impostos. El resultat va ser el

famós Motí del Te de Boston, una càrrega sencera que va acabar al mar i el començament del camí de la independència dels Estats Units, on encara avui *Tea Party* vol dir alguna cosa de caire conservador i patriòtic.

L'origen veritable i l'origen del ritual

En realitat, la planta silvestre del te va començar a ser domesticada per part dels éssers humans, naturalment, fa molts milers d'anys i a partir de dues varietats, la de la fulla curta (sembla que al sud de la Xina) i la de la fulla llarga (Yunnan i sud de la Xina, però també l'actual estat indi d'Assam). I la primera prova física descoberta fins ara de l'ús del te (el 2016) prové del mausoleu d'un emperador xinès de la dinastia Han, cosa que sembla indicar que ja en el segle II aC era un beuratge propi com a mínim de les classes dominants, encara que alguns documents escrits, a més, en donen testimoni fins i tot un segle abans. I cap al segle VIII es veu que ja era una beguda força estesa al sud de la Xina i al nord de l'Índia, i que des d'allà va començar a propagar-se cap a territoris com ara Corea, el Vietnam i el Japó, on va arribar, segons Okakura, durant el segle IX.

A partir d'aquí, el seu creixement ha estat imparable, i la seva expansió, universal. Segons el rànquing que consultem, trobarem que és la segona o bé la tercera beguda més consumida del món, sempre per darrere de l'aigua i lluitant amb el cafè, la llet, el vi o la cervesa i amb els refrescos més coneguts mundialment. Però també ha augmentat exponencialment el seu prestigi i la seva mística, que no resisteix la comparació amb qualsevol dels altres líquids, tret potser del vi, que Roland Barthes ja va descriure encertadament a *Mitologies* (1957) com a «beguda-tòtem» per als francesos, una idea que va reblar amb aquests dos curiosos exemples, encara que carregats d'eurocentrisme: «Com la llet de vaca holandesa o com el te que la família reial anglesa beu cerimoniosament».

Perquè la cerimònia del te més coneguda i mitificada arreu del món (més enllà del tòpic del *five o'clock tea* amb llet i sandvitxos de cogombre) és avui en dia la japonesa, de la qual ens parla Okakura amb tot detall, encara que no faci servir mai la paraula originària que avui coneix pràcticament tothom: *chanoyu* (literalment, «aigua calenta per al te»). Ni distingeixi entre el *chanoyu* i el *chado* («el camí del te»), utilitzat de vegades com a sinònim, però referit més pròpiament a l'estudi o a la doc-

trina sobre el teisme. Ni ens informi que el *chakai* («cita del te») és una trobada informal o que el *chaji* («esdeveniment del te»), sense ser la cerimònia ritual, es tracta d'un àpat més formal amb diferents tipus de te, alta cuina i postres que pot arribar a durar fins a quatre hores. Potser el 1906, quan es va publicar el llibre, l'autor no es podia pensar que la seva publicitat sobre la cerimònia arrelaria tan fort a Occident com per farcir el text amb tots aquests termes i amb totes les subtileeses i especialitzacions que avui sabem que caracteritzen la civilització japonesa. Encara que, una vegada més, en realitat totes aquestes cerimònies tenen el seu origen primer en el *chayi* xinès («l'art de prendre el te»), un ritual que a la Xina no ha gaudit de la continuïtat de les versions japoneses i que també es va estendre, juntament amb la beguda, per tots els països veïns, com el Vietnam, on encara se'n conserva una adaptació autòctona, tot i que actualment només es practica en casaments i en altres rituals religiosos.

Una cerimònia, i tota una filosofia del te, que, com explica Okakura, li deu molt al budisme zen (d'aquí també la llegenda de Bodhidharma), una altra disciplina espiritual que, tot i originar-se a la Xina amb el nom de chan, és al Japó on evoluciona i des d'on es propaga per la resta del món.

I un ritual que es configura específicament com una veritable quinta essència de l'esteticisme: «Totes aquestes coses no es prenen a la lleugera, doncs cal que hom s'embelleixi per tenir dret a acostar-se a la bellesa». I, un passet més enllà: «Així, el mestre del te s'esforçava a ser alguna cosa més que l'artista: volia ser l'art mateix. Era el zen de l'esteticisme». A què ens sona això? A Jean Cocteau, potser? «L'estil és una forma simple de dir coses complicades.» I això altre? «El tall i el color de les peces de vestir, la postura del cos i la manera de caminar podrien ser expressions de la personalitat artística.» Tal vegada a aquella frase tan contemporània, i tan trivialitzada que potser ha perdut el seu sentit original (ves a saber si crític), que diu que «l'estil és el nou contingut»? I que, d'altra banda, no he aconseguit saber d'on ha sortit ni quan ni qui li va dir o la va escriure, com si fos un autèntic mantra col·lectiu. (Potser del francès, *Le style est le nouveau fond?*)

Perquè és innegable que a Occident ens fascinen els rituals orientals, i particularment els japonesos, i que els intentem seguir de manera maldestra i en molts casos sense entendre'ls prou i sense comprendre ni tan sols els motius de la nostra fascinació. Tinguem en compte, però, que la moda *japonesista* actual no és la primera que patim, ni la

segona, i que, com sosté la dita, potser a cada bugada anem perdent un llençol. És a dir, que d'aquesta invasió subtil, silenciosa i en onades del patrimoni cultural nipó (sovint com a epítom de l'orientalisme en general), primer en vam valorar l'exotisme pur, després els emblemes estètics nous i descontextualitzats (que Jorge Luis Borges criticava qualificant-los de *japonecedades*) i, finalment, només l'actitud i una certa imatgeria gairebé pop. I que ho fem d'aquella manera mimètica que en la nostra postmodernitat occidental, que va perdent les tradicions pròpies i es fa cada cop més informal, ajuda a fer bullir l'olla de la representació superficial amb materials sincrètics diversament combinats en què s'ha convertit la nostra societat. Però tampoc cal que ens flagel·lem més del compte, que conèixer altres cultures és sempre bo en si mateix i que, un cop despertat l'interès, llibres com aquest ens ajudaran sens dubte a entendre les coses com cal.

L'autor, l'obra i els seus contemporanis

Kakuzo Okakura va ser un intel·lectual japonès que va néixer el 1862 i va morir el 1913, que es va dedicar a l'estudi i al desenvolupament de les arts al Japó i que va estudiar i treballar també a Occident.

EL LLIBRE DEL TE

La tassa de la humanitat

Al principi el te era una medecina, però es va acabar convertint en una beguda d'ús habitual. A la Xina del segle VIII va penetrar en l'esfera de la poesia com una de les diversions cortesanes. I en el segle XV el Japó el va ennoblir en convertir-lo en una religió esteticista: el teisme, un culte basat en l'adoració de la bellesa entre els fets sòrdids de l'existència quotidiana. El teisme inculca la puresa i l'harmonia, el misteri de la caritat mútua, el romanticisme de l'ordre social. És, en essència, una adoració del que és imperfecte i, al mateix temps, es tracta d'un intent delicat d'assolir alguna cosa que sigui possible en aquesta impossibilitat que coneixem com a vida.

La filosofia del te no és un simple esteticisme en el sentit ordinari del terme, ja que expressa, conjuntament amb l'ètica i amb la religió, la totalitat del nostre punt de vista sobre l'home i sobre la na-

turalesa. És higiene, perquè insisteix en la neteja; és economia, perquè demostra que la comoditat es troba en la simplicitat més que en el que és complex i costós; és geometria moral, en la mesura que defineix el nostre sentit de la proporció respecte de l'univers. I representa el veritable esperit de la democràcia oriental, ja que converteix tots els seus devots en aristòcrates del gust.

Durant segles, el Japó es va mantenir tancat a la resta del món, i aquest llarg aïllament, tan propici per a la introspecció, va ser summament favorable per al desenvolupament del teisme. La nostra llar i els nostres hàbits, la nostra indumentària, la nostra cuina, la nostra porcellana, la nostra laca, la nostra pintura, la nostra mateixa literatura, tot ha estat sotmès a la seva influència. Cap estudiós de la cultura japonesa podria ignorar mai la seva presència. Ha impregnat l'atmosfera elegant dels salons íntims de la noblesa i ha penetrat en les cases dels humils. Els nostres camperols han après l'arranjament floral i el nostre jornaler menys qualificat saludava les roques i l'aigua. En la nostra parla corrent ens referim a l'home a qui «li manca te», que és insensible als interessos tant seriosos com còmics dels drames individuals. D'altra banda, estigmatitzem l'esteta indòmit que, sense tenir en compte la

tragèdia mundana, en fa un gra massa de la marea viva de les emocions alliberades, i en diem, d'ell, que «té massa te».

Certament, el profà podria quedar-se parat davant d'aquesta aparença de molt soroll per no res. I pot ser que exclami: «Quina tempesta en una tassa de te!». Però si considerem com n'és, de petita, al cap i a la fi, la tassa del gaudi humà, la rapidesa amb què vessa de llàgrimes, la facilitat amb què escurem fins i tot les escorrialles impulsats per la nostra inapagable set d'infinít, no ens culparem per exagerar la importància d'aquesta tassa de te. La humanitat ha fet coses pitjors. En retre culte a Bacus hem estat massa liberals en els sacrificis, i fins i tot hem transformat la imatge sangonosa de Mart. Per què no ens hauríem de consagrar a la reina de les Camèlies i delectar-nos en el càlid corrent de simpatia que flueix des del seu altar? En l'ambre líquid que conté la porcellana ebúrnica, l'iniciat hi pot trobar la dolça reticència de Confuci, l'agudesia de Laozi i l'aroma etèria del mateix Sakyamuni.

Aquells que no poden percebre la insignificança de les grans coses en si mateixos tendeixen a passar per alt la grandesa de les petites coses en el proïsme. L'occidental mitjà, que mostra tan a la lleugera la satisfacció de si mateix, no veurà en la cerimònia

del te cap altra cosa que un altre exemple de les mil i una excentricitats que constitueixen per a ell el pintoresquisme i l'infantilisme de l'Orient. Quan el Japó es lliurava a les dolces arts de la pau, se'l solia considerar com un país bàrbar, i, en canvi, se'l considera civilitzat des que va començar a perpetrar matances en massa als camps de batalla de la Manxúria. Darrerament s'ha comentat molt el codi del samurai, l'art de la mort que omple de joia els nostres guerrers quan se sacrifiquen, però amb prou feines s'ha parat atenció al teisme, tan representatiu del nostre art de la vida. De bon grat continuariem sent bàrbars si la nostra condició d'éssers civilitzats s'hagués de basar en la glòria espantosa de la guerra. Esperariem amb molt de gust el moment en què es tingués el respecte degut al nostre art i als nostres ideals.

Quan s'entendrà l'Orient des d'Occident, o, si més no, s'intentarà comprendre'l? Els asiàtics ens quedem astorats amb freqüència per la curiosa xarxa de fets i de fantasies que ha estat teixida al voltant nostre. Ens representen com si visquéssim del perfum del lotus, quan no de ratolins i paneroles. O bé ens atribueixen un fanatisme impotent o una voluptuositat abjecta. S'escarneix l'espiritualisme de l'Índia com si fos ignorància, la sobrietat xinesa

com a estupidesa i el patriotisme japonès com a resultat del fatalisme. I s'ha arribat a dir que som menys sensibles al dolor i a les ferides a causa de la manca de delicadesa del nostre sistema nerviós!

Per què no us hauríeu de divertir a costa nostra? L'Àsia us torna el compliment. I encara tindríeu més motius per a l'alegria si sabéssiu tot el que hem imaginat i escrit sobre vosaltres. Allà es troba tot l'encant de la perspectiva, tot l'homenatge inconscient rendit al que es meravellós, tot el ressentiment silenciós pel que és nou i indefinit. Us han carregat amb unes virtuts massa refinades per envejar-les, i se us ha acusat d'uns delictes massa pintorescos per condemnar-los. En el passat, els nostres escriptors, homes sagaços i assabentats, ens van informar que teníeu cues espesses amagades en algun lloc sota la vostra indumentària, i que, per sopar, sovint menjàveu un fricandó preparat amb nounats! Encara més, teníem alguna cosa pitjor contra vosaltres: solíem pensar que éreu la gent menys conseqüent d'aquest món, ja que es deia que predicàveu allò que no posàveu mai en pràctica.

Però les idees errònies d'aquesta mena estan desapareixent amb rapidesa entre nosaltres. El comerç ha imposat les llengües europees en molts ports orientals i els joves asiàtics acudeixen en massa a

les universitats occidentals per tal d'equipar-se amb una educació moderna. La nostra perspicàcia no penetra molt fondo en la vostra cultura, però com a mínim anhelem aprendre'n. Alguns dels meus compatriotes han adoptat, fins i tot en excés, els vostres costums i la vostra etiqueta, bo i deixant-se endur per la il·lusió que n'hi ha prou de posar-se un coll rígid i fer servir barret de copa alta per integrar-se en la vostra civilització.

Per patètics i deplorables que puguin ser aquests artificis, revelen la voluntat d'apropar-nos a Occident amb una actitud humil. Per desgràcia, l'actitud occidental és desfavorable a la comprensió de l'Orient. El missioner cristià hi va per impartir-hi la seva doctrina, però no està disposat a incorporar a la seva cultura elements d'una altra. La vostra informació es basa en les escasses traduccions de la nostra immensa literatura, quan no en anècdotes gens fidedignes de viatgers que hi han estat de pas. Poques vegades la ploma atenta i plena de cavalleritat d'un Lafcadio Hearn¹ o de l'autora d'*El tei-*

1. Escriptor en llengua anglesa nascut a Grècia, de pare irlandès i mare grega, que va arribar al Japó com a periodista el 1890, es va casar amb la filla d'un reconegut samurai, es va fer budista, va assolir la nacionalitat nipona i hi va acabar morint el 1904 amb el nom de Koizumi Yakumo. (Totes les notes són del traductor.)

*xit de la vida índia*² il·lumina les tenebres orientals amb la torxa dels nostres sentiments genuïns.

És possible que, en expressar-me amb tanta franquesa, reveli la meva pròpia ignorància del culte del te. El seu esperit de cortesia exigeix que hom digui allò que s'espera d'ell i res més. Però jo no soc un teïsta ben educat. És tant el mal que ja ha fet la incomprensió mútua entre el Nou Món i l'Antic, que hom no té cap necessitat de disculpar-se per aportar el seu òbol al foment d'una comprensió millor. A començaments del segle xx no s'hauria produït l'espectacle d'una guerra sanguinària si Rússia s'hagués dignat conèixer millor el Japó. Quines conseqüències més espantoses per a la humanitat entranya la ignorància despectiva dels problemes de l'Orient! L'imperialisme europeu, que no desdenya llançar el crit absurd del Perill Groc, no s'adona que l'Àsia també podria prendre consciència del cruel Desastre Blanc. Rieu-vos de nosaltres si voleu perquè tenim «massa te», però no

2. Margaret Elizabeth Noble o Bhagini Nivedita (1867-1911), una dona mig escocesa i mig irlandesa que es va convertir a l'hinduisme i va ser deixeble del gran divulgador d'aquesta religió, Swami Vivekananda, i l'autora d'un bon nombre de llibres, entre els quals *El teixit de la vida índia*, prologat per Rabindranath Tagore, que és el que la va convertir en una figura popular quan es va publicar el 1904.

podem sospitar, per part nostra, que als occidentals us «falta te» en la vostra constitució?

Posem-li fi a aquest llançament d'epigrames entre els continents, i entristim-nos si no som capaços de ser més savis mitjançant l'adquisició mútua de mig hemisferi. Els nostres desenvolupaments han seguit unes trajectòries diferents, però no hi ha cap raó per la qual un no pugui completar l'altre. Vosaltres heu aconseguit expandir-vos a costa del desassossec, mentre que nosaltres hem creat una harmonia que és feble contra l'agressió. Us ho podeu creure? En certs aspectes, la postura de l'Orient és millor que la d'Occident!

Encara que sembli estrany, és en la tassa de te on fins ara s'ha trobat la humanitat. Es tracta de l'únic cerimonial asiàtic que ha merescut una estima universal. L'home blanc s'ha mofat de la nostra religió i de la nostra moral, però ha acceptat sense vacil·lació la beguda de color daurat, i ara el te de la tarda és un hàbit important en la societat occidental. La dringadissa delicada de safates i platerets, el lleu xiuxiueig de l'hospitalitat femenina, el catecisme acceptat per tothom de la llet i el sucre, ens fan saber que el culte del te s'ha establert d'una manera inqüestionable. La resignació filosòfica del convidat cap al destí que l'espera en aquella in-

fusió d'origen dubtós proclama que, si més no en aquest únic aspecte, la supremacia de l'esperit oriental s'imposa.

Sembla que la menció més antiga del te en un text europeu es troba en el relat d'un viatger àrab segons el qual, després de l'any 879, les principals fonts d'ingressos de Canton eren els aranzels sobre la sal i sobre el te. Marco Polo registra la destitució d'un ministre de finances xinès, el 1285, pel seu increment arbitrari dels impostos sobre el te. En aquella època dels grans descobriments geogràfics, els europeus van començar a saber-ne més, de l'Orient Llunyà. A finals del segle XVI, els holandesos van difondre la notícia que a l'Orient preparaven una beguda agradable amb les fulles d'un arbust. I els viatgers Giovanni Batista Ramusio (1559), L. Almeida (1576), Maffeno (1588) i Tareira (1610) també esmenten el te. En el darrer dels anys citats, uns vaixells de la Companyia Holandesa de les Índies Orientals van transportar el te a Europa per primera vegada. A França es va conèixer el 1636 i va arribar a Rússia el 1638. Anglaterra el va rebre el 1650, i s'hi va referir com «aquesta excel·lent beguda xinesa aprovada per tots els metges, a la qual els xinesos anomenen *tcha* i altres nacions *tay* o *tee*».